

LA RELACIÓ ENTRE METGE I MALALT A L'OBRA DE FELIU JANER.

ESTEVA de SAGRERA, Joan; FIGUEROLA i PUJOL, Iris; ESPINOSA i RAMOS, Estilita.

Departament de Farmàcia, Divisió de Ciències de la Salut,
Universitat de Barcelona.

Fa anys, un de nosaltres va estudiar (1) el contingut farmacèutic de l'obra de Feliu Janer "Elementos de Moral Médica" (2). En aquell treball s'indicava que Feliu Janer, Catedràtic de Clínica Interna al Reial Col·legi de Medicina i Cirurgia de Barcelona, és un excel·lent representant de la deontologia tradicional, inspirada en el cristianisme i la moral d'ajut al proïsme, com queda clarament reflectit en les obligacions que Janer exigeix als metges del seu temps: religiositat, templança i sobrietat, circumspècció i decència, serenitat, valor i fermesa de caràcter, afició a l'estudi i a l'observació, desconfiança respecte a ells mateixos, en determinades circumstàncies. En relació amb els malalts, les obligacions del metge són humanitat, afabilitat i cortesia, gravetat i enteresa, candor i veracitat, prudència, secret, desinterès, fortuna i confiança.

La "Moral Médica" de Janer fou un llibre de deontologia molt conegut a l'Espanya del segle XIX i, fins i tot, s'utilitzà a les Facultats de Medicina (3). Encara que evidentment no es tracta d'un llibre de deontologia farmacèutica, fa referència també als aspectes morals relacionats amb la prescripció i l'administració de medicaments, especialment dels medicaments secrets, dels que Feliu Janer no n'és partidari. En el seu escrit Janer considera també les singulars relacions de cordialitat que han de mantenir metges i farmacèutics en benefici dels malalts i per interès d'ambdues professions. L'actitud de

Janer és sempre prudent i mesurada i, respecte als farmacèutics, un tant paternalista, actitud molt característica en els metges del segle XIX.

Ens ha semblat interessant aprofundir en l'estudi de l'obra de Janer i ens ha cridat l'atenció un aspecte que aquest autor tracta amb molta subtileza i prudència, punt de vista molt característic de la seva actitud deontològica general. Es tracta de la visita mèdica als malalts. Diferents capítols de l'obra de Janer són dedicats a aquest aspecte concret de l'exercici professional: "Del modo de visitar generalmente a los enfermos; del modo de visitar a los pobres y a los ricos; del modo de visitar en los hospitales; del modo de visitar en las epidemias y contagios; del modo de visitar en los casos graves, arduos o desesperados; del modo de visitar a los niños, mugeres, hipocondríacos y enfermos de males nerviosos; del modo de visitar a los enfermos, que hayan visitado, o estén visitando otros facultativos".

L'obra de Janer és, doncs, en bona part, un tractat, extremadament prudent, assenyat i cautelós de l'art de visitar als malalts, en especial aquells casos difícils i problemàtics com són els malalts nerviosos, els pacients extremadament rics o absolutament pobres, els nens o les dones que, segons el pensament mèdic del segle XIX, però no exclusivament d'aquell segle, són considerades malaltes altament problemàtiques en funció del seu sexe i del seu "nerviosisme".

Totes les visites "conflictives" són tingudes en compte i, tant el metge d'avui com l'estudiós de la medicina del passat, llegirà amb profit les opinions de Janer, il·lustratives de la sociologia mèdica del segle XIX i una bona referència per apropar-se a la realitat de la consulta mèdica d'aquella època. Malgrat l'interés de tots els capítols dedicats a les visites, hem considerat oportú tractar-ne dos: "Del modo de visitar a los pobres y a los ricos" i "Del modo de visitar a los niños, mugeres, hipocondríacos y enfermos de males nerviosos". El primer capítol és un magnífic exemple de la problemàtica plantejada en l'assistència sanitària a persones en funció dels seus ingressos; el segon capítol és el més indicat per copsar de quina manera un metge "tradicional", prudent i conservador del segle XIX, socialment molt condicionat, tracta el problema dels malalts "nerviosos". La inclusió de les dones

en aquest grup li dóna un interès suplementari; "La medicina de les dones" constitueix un cas particular a la història de la medicina, de manera concreta forma part de la història de l'actitud que el metge, home, manté vers el malalt quan aquest és del sexe femení; en paraules de la literatura mèdica de segles passats, "un enfermo perteneciente al bello y delicado sexo".

Vista l'actitud cristiana de l'autor, el seu criteri sobre la forma de visitar a pobres i rics no pot establir cap diferència entre ells des del punt de vista de l'interès i l'atenció del metge. Altra cosa és que la riquesa o la pobresa del malalt no condicioni, inevitablement, la visita, però més des del punt de vista de l'actitud del malalt que des de la mantinguda pel metge: "Ha de visitar y curar con el mismo interés y atención a los pobres, aunque fueren de solemnidad y no se hallaren en disposición alguna de darles la menor recompensa, que á los ricos, de quienes puede ser espléndidamente recompensado. Ha de visitar indistintamente á toda clase de personas, y desde el palacio del rico ha de ir á curar al pobre en su miserable cabaña, sin excusarse, ni desdeñarse en manera alguna de entrar en ella; pues no desempeñará entonces menos, sino de un modo más generoso y benéfico, el objeto de su profesión, que es socorrer a la humanidad doliente" (pàg. 196).

Segons Janer, el metge "no solo visitará sin retribución alguna a los pobres que no se hallan en estado de satisfacerse, sino que pondrá todos los medios que estén a su alcance para curarlos perfectamente". Janer indica de manera especial que no realitzarà experiments amb els malalts pobres i que no farà, amb ells, cap assaig de medicaments insuficientment experimentats: "El facultativo, visitando a los pobres, evitará la acusación bastante común de que hace experimentos en ellos: Non faciat, diremos con Stoll, experimentum in anima vili. Sin duda las tentativas de los medicamentos y operaciones nuevas son menos peligrosas, para los intereses y reputación del facultativo, en los pobres que en los ricos y principales, en quienes sonarán y se culparán infinitamente más los malos resultados de aquellas. Pero, no hay alma alguna vil para el noble y humano profesor de la ciencia de curar, que tendrá por igualmente interesante la vida del pobre y del rico, y hará consistir su interés y reputación en salvar tanto la del uno como la del otro. Así,

no hará nunca experimentos peligrosos en los enfermos, aunque estos fuesen de la clase más ínfima y miserable" (pàg. 198).

La manca de recursos del malalt no ha de condicionar la disposició ni la dedicació del metge, però és un factor a tenir en compte; Janer creu que se li han d'estalviar despeses, tant en forma de visites com de medicaments: "El facultativo, visitando a los sugetos que no siendo pobres de solemnidad, no sean por otra parte muy ricos ó pudientes, como sucede a muchos labradores y artesanos, procurará cuanto esté de su parte dejar de ocasionarles gastos superfluos en la curación de sus enfermedades. Así, no les hará más que las visitas necesarias en el caso de que deban pagarlas, no propondrá para ellos consultas tan fácilmente como para los ricos, no les prescribirá un gran número de remedios, ni los mudará sin necesidad, y se abstendrá de recetarles medicamentos raros y costosos, mayormente cuando son poquísimos los casos en que no puedan ser bien reemplazados por otros de un precio muy inferior" (pàg. 199).

Si el problema del pobre és la seva pobresa, el malalt ric resulta problemàtic i conflictiu per raó dels seus diners i posició social, que podrien fer que el metge mantingués una actitud tímida o bé interessada o potser servil, actituds totes elles contraproductives per la visita mèdica. "Debe primeramente el profesor dejar de perturbarse por la nobleza, poder y elevación del sugeto, á quien visitare; pues así no procederá con una timidez perjudicial, conservará la serenidad del ánimo que tanto le conviene particularmente en los afectos agudos y graves, tomará con seguridad las indicaciones, no vacilará en la prescripción de los remedios, resolverá y ejecutará con oportuna prontitud las operaciones convenientes, y lo hará todo con la misma libertad y acierto que lo hiciera en el caso opuesto de medicar á una persona vulgar" (pàg. 200).

Creu que els rics tenen hàbits que no afavoreixen la salut, com poden ser l'abús de vins, de licors i del menjar en general. Janer els considera poc soferts i amb una perniciosa inclinació vers l'oci i el luxe, els vicis i les modes que, al seu parer, no els afavoreixen gens des del punt de vista mèdic. També creu que els assistents de malalts rics tenen una influència perniciosa, donat que solen ser molt nombrosos i miren més per a ells que pel malalt. El resultat és que, contra el que es pot suposar a primera vista, el

malalt ric es troba en condicions desfavorables degut als seus hàbits, als seus assistents i a l'escassa capacitat de suportar el dolor i la desgràcia, de manera que el pobre, considerat com a malalt és, possiblement, millor pacient que no pas el ric, sobre tot quan aquest ho és en excés.

Janer no és partidari que els malalts rics consultin gaires metges, ni que aquests formin "juntas compuestas de muchos facultativos, pudiendo muy bien á algunos de los ricos, que llaman a una caterva de médicos para su curación, convenirles la inscripción que dice Plinio haberse hecho poner uno en su sepulcro: Turba medicorum perii". Segons Janer: "Verdad es que la muger y los hijos, los parientes y los amigos, todo el pueblo, la costumbre, el fasto y la etiqueta claman altamente que se llamen y junten muchos facultativos famosos, no dando por bien curado ni por bien muerto al enfermo con el solo de cabecera. Verdad es que éste suele también pedir compañeros, para partir con ellos la responsabilidad en los casos funestos. Pero, así como un corto número de profesores escogidos puede ser muy útil para curar con el mayor acierto á un enfermo, y se hará comunmente bien en juntarlos cuando hubiere posibilidad de verificarlo; al contrario, un número demasiado crecido no dejará de ser perjudicial, y de consiguiente el facultativo sincero y honrado, lejos de pedir una reunión tan numerosa, se portará del modo que le sugiera la prudencia para evitarla" (pàg. 204).

Prudència, sinceritat, honestedat, són paraules clau en l'obra de Janer. La mateixa actitud es fa palesa després de llegir l'altre capítol, el dedicat als problemes que planteja la vista a nens, dones, hipocondríacs i malalts nerviosos. Janer cita a Hoffman, segons el qual hi ha dos malalts especialment difícils de guarir: els nens i les dones prenyades. En el cas dels nens, el problema es troba, per una banda, en poder escatir el mal que pateixen i per l'altre en la dificultat per administrar els medicaments, la negligència dels assistents i l'actitud excessivament protectora i complaent dels pares. Per tot això, diu Janer, és un error comú considerar que el metge no coneix prou bé les malalties dels nens i que qui millor les coneix i pot atendre són les dones i especialment les mares: "¿Quién se halla en mejor estado de curar a los niños, que los profesores de la ciencia que expone del modo conveniente los medios de conocer sus dolencias y los auxilios capaces de curarlas? ¿Podrá

compararse jamás la rutina vaga, y más veces dañosa que útil, de las mugeres con la práctica ilustrada de un profesor sabio que ha leído los muchos y excelentes autores antiguos y modernos, que han escrito acerca de las enfermedades de los niños? Es, pues, una preocupación funesta que debe desterrarse, la de que los facultativos no se hallan en estado de visitar y curar bien, y siempre mejor que nadie, á los niños enfermos, sean los que fueren sus males, debiendo ser llamados con la misma prontitud que para cualquier adulto" (pàg. 248).

I les dones? La prudència de Janer i les seves paraules poden ser avui fàcilment mal interpretades, oblidant l'època en que es produeixen, una època on la pràctica totalitat dels escrits mèdics, tant els que fan referència a la medicina somàtica com els que tracten de psiquiatria, mantenen un concepte de la dona i de les seves malalties que configuren una peculiar i ben instructiva literatura mèdica: la de "Les malalties de les dones". Poden llegir-se opinions tan curioses que s'ha d'arribar necessàriament a la conclusió que o bé els metges no estaven gaire assabentats de les característiques dels malalts de sexe femení o bé eren enganyats per una sèrie de senyals que no sabien interpretar a causa d'una concepció de la normalitat que la identificava amb les característiques aparents dels homes, per la qual cosa el comportament de les dones era descrit pel metge com "nerviós", "sensible", "histèric" i "emotiu".

Diu Janer: "Procurarán los facultativos disminuir más bien que exagerar la gravedad de los males de las mugeres, ocultarles enteramente el peligro de muchos de ellos, evitarles las pasiones de ánimo, que suelen agitarlas sobremanera, prescribirlas remedios gratos y moderadamente enérgicos, proceder con mucho tiento en el uso de auxilios perturbadores y atender especialmente al estado de las funciones sexuales, que tantas veces obligan á modificar en ellas los planes curativos. La persuasión y la dulzura, una condescendencia racional, la castidad y el secreto son las cualidades que el profesor del arte médico debe poner más en ejercicio con el bello sexo" (pàg. 250).

La condescència racional de la que parla Janer és, potser, l'origen dels seus consells en el sentit que el metge col.labori a mantenir els secrets de les dones: malalties venèries o embarassos, amb el propòsit que el seu honor no en

resulti perjudicat i no tinguin problemes amb els pares o el marit. En aquest sentit el metge actua com un protector de la dona, a la qual afavoreix i protegeix, sempre negant-se a administrar abortius: "Ir  entreteniendo   la joven embarazada con astucias y pretextos hasta el tiempo del parto, y le prestar  los consejos y auxilios necesarios para parir ocultamente, contribuyendo cuanto fuera posible   salvar su honor, y retray ndola siempre de valerse de abortivos de cualquier especie, hasta con amenazas si no bastaren las persuasiones" (p g. 252).

Amb aquestes opinions característiques d'una mentalitat m dica i masculina força arrelada, l'obra de Janer supera el nivell mèdic per convertir-se, com qualsevol obra de moral, en un interessant document sociològic sobre les mentalitats, les veritats i els enganys, les simulacions i les bones intencions que formen part d'un acte social concret, la visita del metge, amb més implicacions morals, ideològiques i socials del que hom podria pensar a primera vista. L'acte mèdic no és tan sols un acte tècnic;  s també una relació mental, moral i social entre el metge i el seu pacient.

Els malalts m s conflictius són, segons Janer, les dones, especialment si són històriques, les persones molt sensibles i nervioses, els hipocondríacs, que són, emprant les expressives paraules de Janer, "la cruz y tormento de los médicos". També els literats formen part del grup de malalts que posen al metge en situacions difícils, per culpa de la seva presumpció i de la tendència a confondre la realitat amb la narració deformatada de la seva malaltia. Janer es consola pensant en aquest tipus de malalts, l'imprecís conjunt de pacients "nerviosos", si bé no sol confiar en el metge i pren decisions equivocades, és tan inconstant que és gairebé impossible fer que raoni, per la qual cosa és inútil que el metge faci una cosa o la contrària ja que el pacient no hi estará d'acord: "Como esta paciencia no es siempre fácil de tener con unos enfermos capaces de apurarla, debe el facultativo hacer una reflexión, y es, que por más que haga y se desvele en persuadirlos, satisfacerlos y curarlos, no tardarán por la inconstancia de su car cter y versatilidad de su imaginación   ideas   desconfiar de él, como habrán desconfiado antes o desconfiar n después de otros facultativos, aun los m s hábiles y experimentados, y así puede esperar que no dejar  de verse libre m s o menos pronto de esos enfermos".  s una de les poques ocasions en que la

prudència de Janer, la seva cordialitat i dedicació, no impedeix la formulació pragmàtica de considerar que aquest tipus de malalts, difícils i incòmodes, el deixaran en pau quan, decebuts, busquin un altre metge; podríem dir que una nova víctima de les seves manies.

A tall de resum, l'obra de Janer, magnífic exponent de la deontologia tradicional i de la moral cristiana aplicada a la medicina, és un excel·lent punt d'aproximació a la realitat dels problemes pràctics plantejats per la consulta mèdica al llarg del segle XIX. El punt de vista de Janer, precisament per la seva orientació tradicional, és molt representatiu de l'opinió que el metge del seu temps té dels malalts considerats difícils i és, per aixó, un text excel·lent a l'hora de realitzar una reflexió sobre les implicacions humanes i socials, sobretot les morals, de la relació metge-malalt al llarg del segle XIX.

NOTES

1.- ESTEVA, Joan. "La farmacia en los "Elementos de Moral Médica" de Félix Janer", incluit a "Concepció Rof Carballo". Barcelona, 1984, 21-26.

2.- JANER, Felix. "Elementos de Moral Médica o Tratado de las obligaciones del Médico y del Cirujano, en que se exponen las reglas de su conducta moral y política en el ejercicio de su profesión". Barcelona, 1831.

3.- L'obra de Janer fou llibre de text de l'assignatura de "Moral Médica", del setè any de la llicenciatura de Medicina (Boletín Oficial del Ministerio de Comercio, Instrucción Pública y Obras Públicas. 1849, Vol. VII, pàgs. 593-613.